

FUND OG FORSKNING

BIND 64

2025

DET KGL. BIBLIOTEK

FUND OG FORSKNING

Bind 64

2025

FUND OG FORSKNING

I DET KONGELIGE BIBLIOTEKS

SAMLINGER

Bind 64

2025

With summaries

KØBENHAVN 2025

UDGIVET AF DET KGL. BIBLIOTEK

Det kronede monogram er tegnet af
Erik Ellegaard Frederiksen efter et bind fra Frederik 3.s bibliotek.

© Forfatterne og Det Kgl. Bibliotek

Redaktion:

Thomas Hvid Kromann (ansvarshavende), Caroline Nyvang og Stig Roar Svenningsen

Artikler i *Fund og Forskning* gennemgår
'double blinded peer-review' for at kunne antages.

Billedtekst til forsidebilledet:

Marie Topsøe (1847-1894) og Augusta Fenger (1844-1931) var lærere ved Københavns kommunale skolevæsen. De boede sammen fra ca. 1886 til Topsøes død i 1894. Sammen udgav de *Sundhedslære til Skolebrug* (1886), og her er de blevet fotograferet i A. Lønborgs atelier på Østergade 15 i København. Fotografiet indgår i artiklen "Vintage vision. Brug af object detection-modeller i historiske fotografier med fokus på kvindepar" af Henrik Kragh Sørensen, Mette Kia Krabbe Meyer og Laura Søvsø Thomasen.

Grafisk tilrettelæggelse: Narayana Press

ISSN 0069-9896

EUROPA RUNDT MED TØNDE

En fortælling fra Det Kgl. Biblioteks Topografiske Postkortsamling

AF

ASTA JØLVER PEDERSEN

Et bemærkelsesværdigt postkort

Det er en søndag formiddag tidligt i marts, og en større menneskemængde har samlet sig på Københavns Rådhusplads. Stemningen er opløftet, "som en gryende Revolution",¹ og en politimand har fået til opgave at holde opsyn med mængden. Anledningen til dette optrin er dog ikke politisk, men af en mere kuriøs slags; de to unge urtekræmmersvende Eskild Petersen og Thorvald Kromann har nemlig på forhånd annonceret, at de denne dag, søndag den 8. marts 1914 kl. 12, vil begynde en tre-fire-årig rejse gennem Europa med en tønne trillende foran sig. Angiveligt skulle baggrunden for rejsen "være et Væddemål mellem et Par københavnske Vinhandlere",² der, hvis eventyrerne når hjem til København inden for fire år, vil præmiere dem med hver 4.000 kr.³ Tønden vil de sammenlagt trille seks timer om dagen, og i tilfælde af regn skulle der være plads til, at de begge kunne søge ly inde i den.⁴ Ruten skal gå gennem alle de europæiske hovedstæder, helt til Konstantinopel, hvorefter de agter at trille hjem igen gennem Rusland, Sverige og Norge.⁵ For at tjene til dagen og vejen vil de sælge postkort med motiv af dem selv og tøndens.

¹ "De To, der skal trille en Tønne Europa rundt", *Aftenbladet (København)* 9.3.1914.

² "Tøndetrillere", *Lolland-Falsters Stiftstidende* 18.3.1914.

³ Notits i *Lolland Falsters Social-Demokrat – Nakskov* 21.3.1914. Det er uklart, hvornår vinhandlerne har tilbudt deres præmie – væddemålet nævnes ikke før den 18. marts 1914, altså mange dage efter, at de to unge mænd annoncerede deres rejse. Det kan tænkes, at vinhandlerne først er 'hoppet med på vognen' efter omtalen af rejsen i aviserne.

⁴ Notits i *Folkets Avis – København* 6.3.1914.

⁵ "De to Københavnerne og deres Tønne", *Kallundborg Avis* 6.3.1914.

Ill. 1: Urtekræmmervendene Eskild Petersen og Thorvald Kromann med deres tønne, 1914. Mændene kendte hinanden fra deres arbejde hos Hermann Eberts Eftf. på Amagerbrogade, og tøndnen blev bestilt hos C.M.Nielsen og Søn på Sundholmsvej.⁶ De er fotograferet i området omkring det, der i dag huser Herbergcentret Sundholm på Amager. Ukendt fotograf. Eneret: Th. Kromann & E. Petersen, Det Kgl. Bibliotek, Kort- og Billedsamlingen.

Postkortet med Petersen og Kromann er fundet i Det Kgl. Biblioteks samling af topografiske postkort. Det skete i forbindelse med projektet *Danmark på Postkort*, hvor en stor del af samlingens digitaliserede materiale er blevet metadateret med lokalitet og ophav og herefter gjort tilgængeligt online i Det Kgl. Biblioteks Digitale samlinger. Ud over at fortælle en mærkværdig historie om to mænd og deres tønne, åbner postkortet også for andre fortællinger. En fortælling om et kommunikationsmiddel, der revolutionerede måden, danskerne interagerede skriftligt med hinanden på for over 120 år siden, og ikke mindst en fortælling om den kulturhistoriske skat, som postkortsamlingens hundredtusinder af topografiske postkort i dag udgør for alle interesserede brugere af Det Kgl. Biblioteks samlinger.

⁶ "Tøndetrillerne, der skal Europa rundt", *Folkets Avis – København*, 3.3.1914.

Postkortets indtog i Danmark

Hvor utroligt det end lyder, var ‘tøndetrillere’ ikke et nyt fænomen i 1914 – og man aner endda en vis hovedrysten i nogle af samtidens aviser over Petersen og Kromanns kommende rejse. Som *Roskilde Dagblad* skrev: “Idéen er ikke ny, og man skulde synes, de to unge Mennesker maatte kunne finde paa noget nyttigere”.⁷ Tre år forinden, i februar 1911, havde annonceagenten⁸ Fjeldsø-Pøppe (“En ny Diogenes”⁹) således proklameret, at han agtede at trille en tønde Danmark rundt, og at han håbede at kunne tjene penge til turen ved reklamerne på sin tønde og ved løbende at sælge postkort på sin vej.¹⁰ Dog var han nødt til at ændre sin rute, da fakiren Realf Tommerup snuppede hans idé og begyndte *sin* Danmarksturné inden Pøppe – dog ikke med tønde, men med en trukket sandvogn.¹¹ Også han ville tjene penge ved at sælge postkort.¹² Andre eksempler på tidligere tøndetrillere finder man i Tyskland i 1911¹³ og på Sjælland i 1912,¹⁴ men disse er desværre ikke beskrevet i nævneværdige detaljer i de samtidige danske aviser anvendt til denne artikel.

Det er næppe tilfældigt, at først Pøppe og Tommerup og senere Petersen og Kromann valgte at finansiere deres eventyr ved at sælge postkort. Postkort var på dette tidspunkt en utrolig populær kommunikationsform, der blev anvendt af folk fra alle samfundslag. Postkort som dem, tøndetrillerne solgte, havde dog ikke altid været en integreret del af danskernes hverdag. En tidlig form for postkort, nemlig ‘brevkortet’, blev introduceret i Danmark allerede i 1870’erne, men var frem til 1880’erne især benyttet som lejlighedskort og reklame,

⁷ “En fjollet Idé”, *Roskilde Dagblad* 9.3.1914.

⁸ “Danmark rundt. Med Tønde og Sandvogn.” *Social-Demokraten* 14.3.1911.

⁹ “En ny Diogenes”, *Social-Demokraten* 12.2.1911. Her beskrives idéen med tøndetrilning som “forholdsvis” original.

¹⁰ “Danmark rundt. Med Tønde og Sandvogn.” *Social-Demokraten* 14.3.1911.

¹¹ “Landet rundt pr. Tønde.” *Social-Demokraten* 25.3.1911.

¹² “Manden med Sandvognen”, *Viborg Stifts-Tidende* 20.4.1911. Derudover ser det ud til, at både Pøppe og Tommerup fik stillet en sponsoreret præmie på 5.000 kr. i udsigt, hvis de nåede tilbage til København inden for et vist tidsrum (“Manden med Sandvognen”, *Aarhus Stifts-Tidende* 24.4.1911). Umiddelbart blev der etableret en form for konkurrence imellem dem, men det er dog uklart, om de kæmpede om den samme præmie eller hver deres.

¹³ “Er Tøndetrilleren forulykket?” *Horsens Socialdemokrat* 16.9.1911.

¹⁴ Notits i *Vestsjællands Social-Demokrat (Slagelse)* 24.6.1912.

ofte med trykte illustrationer.¹⁵ Det klassiske postkort, som vi kender det i dag, med plads til tekst fra afsender, begyndte først at se dagens lys i slutningen af 1880'erne, hvor der skete en eksplosiv stigning i postkortenes popularitet. Denne udvikling skyldtes flere faktorer. Hvor prisen på et postkort i 1888 antageligt var 10 øre pr. kort, "en halv timeløn for en ufaglært mandlig arbejder",¹⁶ var den i begyndelsen af 1900-tallet blevet så lav, at alle kunne være med.¹⁷ Desuden var den litografiske trykkeproces på dette tidspunkt blevet så god, at postkort kunne produceres i større oplag end tidligere.¹⁸ Det medførte, at flere begyndte at bruge postkort til korte, hverdagsagtige beskeder, samtidig med at den lave porto for postkort og de mange daglige postomdelinger gjorde, at postkortene kunne bruges til at indgå aftaler med kort varsel.¹⁹ Derudover begyndte mange postkort omkring år 1900 at blive prydet med fotografiske tryk, hvilket medførte en stor efterspørgsel på flere og nye postkortmotiver.²⁰

På få år var der nærmest ikke et hjørne i Danmark, der ikke var blevet gennemfotograferet – alt fra Københavns hestevognstrafikerede gader til lollandske landsbyer, jyske strande og bornholmske klippelandskaber kunne nu findes som fotografisk motiv på et postkort.

Der var tale om et voldsomt forbrug af postkort i 1900-tallets første årtier. Alene i 1911-12 blev der sendt intet mindre end ca. 35,6 mio. postkort til ind- og udland – bare i Danmark.²¹ Et tal, der allerede i 1914-15, hvor Petersen og Kromann begyndte deres rejse, var steget til ca. 36,2 mio.²² Altså var der et enormt marked for salg af postkort, især for kort med nye og spændende motiver. Her har tøndetrillerne kunnet tilbyde et kuriøst og unikt motiv, der sikkert har tilfredsstillet mange købere rundt omkring i landet, der ellers ofte var nødsaget til at købe postkort med de samme gamle motiver.²³ I *Roskilde Dagblad* den

¹⁵ Henrik Selsø Sørensen et al.: *Fra billedhilsen til Postkort – Postkortets historie i Danmark*, 2007, s. 88-101.

¹⁶ Sørensen et al., 2007, s. 105.

¹⁷ Steffen Riis: *Danske brevkort og postkorts historie 1871-2006*, 2006, s. 8.

¹⁸ Sørensen et al., 2007, s. 144

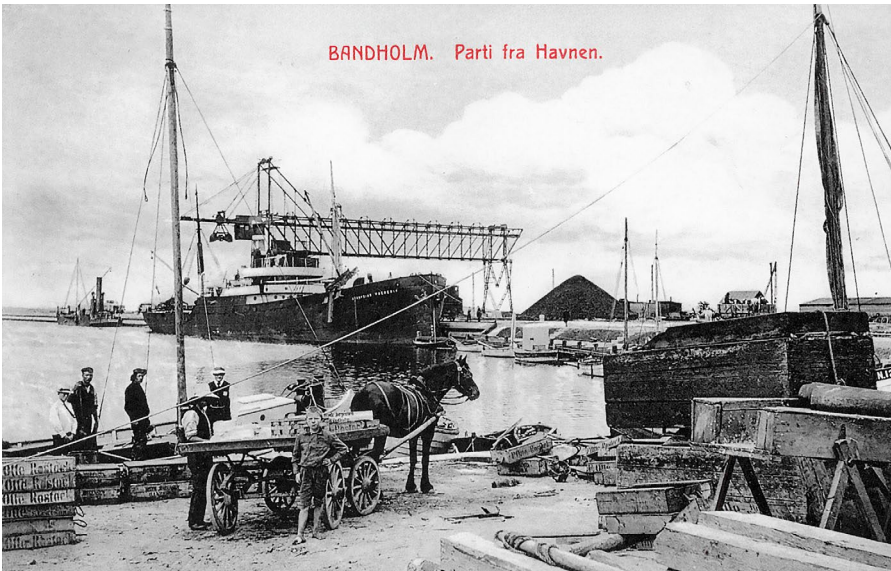
¹⁹ Sørensen et al., 2007, s. 128.

²⁰ Sørensen et al., 2007, s. 128.

²¹ Riis 2006, s. 206.

²² Riis 2006, s. 206.

²³ Sørensen et al. 2005, s. 128.

Ill. 2: Motiv af Bandholm Havn på Lolland omkring år 1913. Postkortet er et eksempel på et typisk topografisk postkort fra denne periode, der med scener fra lokalmiljøet både skulle appellere til de lokale og til eventuelle turister. Oftest er de fotografiske postkortmotiver mere eller mindre opstillede, men det er samtidig tydeligt, at det ikke har været hverdagskost, når en postkortfotograf kom forbi – på postkortet fra Bandholm er alle personer stoppet op i deres arbejde for at kigge nysgerrigt ind i kameraet. Fotografi: J.P. (Jens Peter) Christensen (13.6.1866-18.11.1940), Det Kgl. Bibliotek, Kort- og Billedsamlingen.

14. juni 1911 beskrives det da også, at Pøppe skulle “have tjent rigtig gode Penge undervejs” med sit postkortsalg.²⁴

Postkortenes storhedstid varede frem til 1919-20, hvor antallet af postkortforsendelser dét år var helt oppe på ca. 41,8 mio.²⁵ Allerede året efter var antallet faldet til ca. 32,9 millioner,²⁶ og selvom postkortet fortsat var populært i årtierne frem, formåede det aldrig at nå fordums storhed. Den negative udvikling kan bl.a. skyldes telefonens udbredelse fra 1920'erne og frem, idet telefonen på mange måder overtog postkortets hverdagsagtige funktion med at bringe hurtige beskeder og

²⁴ “Nu kommer Tønden”, *Roskilde Dagblad* 14.6.1911.

²⁵ Riis 2006, s. 207.

²⁶ Riis 2006, s. 207.

lave aftaler.²⁷ Derudover kan udbredelsen af private fotografiapparater have medført, at der ikke i samme grad var efterspørgsel på fotografiske postkort.²⁸ I 1990 var antallet af postkortforsendelser således nået ned på ca. 18,7 mio.,²⁹ og i takt med at e-mails, mobiltelefoner og sociale medier har gjort deres indtog i samfundet, er det håndskrevne medie så godt som forsvundet. At antallet af brevomdelinger i Danmark på 25 år er faldet med over 90 %, herunder med et fald på 30 % alene fra 2023 til 2024,³⁰ indikerer, at også det håndskrevne postkort står til i praksis snart at forsvinde. Dermed sættes der et punktum for en kommunikationsform, der i sin storhedstid gav danskerne en økonomisk tilgængelig mulighed for hurtig og effektiv kommunikation med hinanden.

En kulturhistorisk værdifuld samling

Postkortet med Petersen, Kromann og deres tønne er som nævnt fundet i Det Kgl. Biblioteks samling af topografiske postkort, der består af ca. 306.000 pligtafleverede, indkøbte eller donerede postkort – størstedelen af dem med fotografiske motiver. Det er uvist, hvornår samlingen opstod, men de tidligste biblioteksstempler på kortene stammer fra 1905, så det er antageligt deromkring. De fleste af postkortene i samlingen kan dateres fra ca. 1905 til 1950, men både ældre og nyere forekommer også – det (indtil videre) ældste fundne fotografiske postkort i samlingen er dateret august 1898. Samlingen indeholder postkort med motiver fra nærmest alle egne af Danmark, og særligt de fotografiske postkort giver et helt unikt visuelt indblik i, hvordan de danske byer, landsbyer og landskaber engang har set ud. Ofte kan postkortene nærmest anvendes som en form for historisk *Google Street View*, da de med deres ret præcist angivne lokaliteter giver mulighed for at sammenligne konkrete bygninger eller områder med, hvordan der ser ud i dag. Samlingen er dermed særligt interessant både for lokalhistorikere og slægtsforskere, men også for almindeligt historieinteresserede generelt.

²⁷ Sørensen et al. 2005, s. 144.

²⁸ Sørensen et al. 2005, s. 144.

²⁹ Riis 2006, s. 207.

³⁰ Rosa Uldall: Podcastværter i hyldest til det håndskrevne brev: Rummer 'dybde', 'inderlighed' og 'ærlighed'. *Danmarks Radio (dr.dk)* 26.3.2025, <<https://www.dr.dk/nyheder/kultur/podcastvaerter-i-hyldest-til-det-haandskrevne-brev-rummer-dybde-inderlighed-og>>.

Ill. 3: Arentsminde Station nær Brovst, ca. 1916. Hovedbygningen blev opført i 1897, hvor stoppet blev udvidet fra billetsalg til station. I 1969 blev stationen nedlagt, og i 2014 blev bygningen revet ned efter flere års forfald.³¹ Den topografiske postkortsamling rummer en stor mængde fotomateriale fra lokaliteter rundt omkring i Danmark, der enten ikke findes længere eller har ændret udseende og funktion. Fotografi: J.P. (Jens Peter) Christensen (16.11.1880-15.1.1929), Det Kgl. Bibliotek, Kort- og Billedsamlingen.

Den topografiske postkortsamling viser et Danmark, der engang var; et Danmark, hvor selv de mindste landsbyer havde en købmand, hvor mejerier, savværker og møller lå drysset ud over landskabet, og hvor fremtiden kom buldrende i form af utallige små og store togstationer rundt omkring i landet. Samlingen bliver på den måde et fantastisk vidnesbyrd om både den udvikling og afvikling, det danske samfund gennemgik fra midten af 1900-tallet, og dermed den modernisering, der – på godt og ondt – kom til at forme det samfund, vi lever i i dag.

³¹ Arentsminde Station. *Danskejernbaner.dk*, 24.1.2026, <https://danskejernbaner.dk/vis.station.php?FORLOEB_ID=604&content=Arentsminde-Station>.

Petersen og Kromanns videre rejse

Lad os afslutningsvis vende tilbage til Petersen, Kromann og deres tønde. Hvad blev der egentlig af deres forestående rejse? Gennem danske aviser fra samtiden tilgået via Det Kgl. Biblioteks Mediestream er det muligt delvist at rekonstruere, hvordan det gik de to unge eventyrere.³²

Allerede dagen efter afrejsen fra Rådhuspladsen i København var de to mænd nået til Roskilde, hvor de "vakte en del opsigt".³³ Efterfølgende gik turen gennem Sorø, Slagelse og Skælskør, hvorefter de søndag aften den 15. marts nåede Næstved.³⁴ Tre dage senere blev *Lolland-Falsters Stifts-Tidende* ringet op af enten Petersen eller Kromann, der, for at gøre lidt reklame for deres rejse, oplyste avisen om, hvem de var, at de nu var ankommet til Falster, og at de regnede med at være i Nykøbing næste dag. Desuden ventede de også, "at man i Nykøbing vil skænke denne Verdensbegivenhed den Opmærksomhed, den fortjener".³⁵ Opkaldet til avisen kan næppe have haft anden funktion end at lokke så mange nysgerrige mennesker som muligt til at overvære deres tur gennem byen – og på den måde sælge en masse postkort.

Selvom flere af samtidens aviser fandt tøndetrilning 'old news', var der mange steder, hvor det tiltrak stor opmærksomhed, særligt blandt unge. Da Petersen og Kromann ankom til Saksøbing den 20. marts, var "det yngste Saksøbing stærkt interesseret i dem",³⁶ og da de den 24. marts passerede Rudkøbing på Langeland vakte det "en Del Opsigt blandt Ungdommen".³⁷ I en tid, hvor mange mennesker måske aldrig havde bevæget sig uden for den egn, de var opvokset i, har de to eventyreres færd sikkert haft en helt særlig appel. I en avisnotits fra den 5. april 1914 kunne man således læse, at to unge mennesker "Som Reklame staar [...] beredvillig til at rejse Danmark, Evropa og om ønskes Nordamerika igennem som Tøndetrillere eller lignende for

³² Avisarkiver, der ikke optræder på Mediestream, fx Politikens, er ikke undersøgt nærmere. Dette ville dog være interessant at inkludere i en videre undersøgelse af tøndetrillerfænomenet.

³³ "En fjollet Idé", *Roskilde Dagblad* 9.3.1914.

³⁴ "De To, der skal trille en Tønde Europa rundt", *Aftenbladet (København)* 9.3.1914, og "Tøndetrillerne", *Næstved Tidende, Sydsjællands Folkeblad* 16.3.1914.

³⁵ "Tøndetrillere", *Lolland-Falsters Stifts-Tidende* 18.3.1914.

³⁶ Notits i *Lolland-Falsters Stifts-Tidende* 21.3.1914.

³⁷ Notits i *Langelands Social-Demokrat* 25.3.1914.

et større, kendt Firma [...]”³⁸ – et initiativ, der næsten med sikkerhed var inspireret af den omtale, Petersen og Kromanns Europatur havde modtaget bare en måned forinden.

Hvor Petersen og Kromanns rejse over Sjælland, Falster, Lolland og Langeland var forløbet uden nævneværdige udfordringer, begyndte der fra Middelfart at opstå problemer. Her forbød herredsfoged Stephensen, “som hersker med uindskrænket Enevælde over sit Domæne”, de to unge mænd at trille deres tønde gennem byen og derudover også at sælge deres postkort.³⁹ Herefter begyndte det ene problem at afløse det andet, samtidig med at de præcise videre begivenheder bliver mere og mere uklare. Fx beskrev *Middelfart Avis* den 31. marts 1914, at de to mænd for at komme igennem det tyske Sønderjylland må male deres tønde i de tyske farver,⁴⁰ hvad de dog ikke lader til at have gjort. I én avis blev det beskrevet, at de to mænd var nødt til at stille deres tønde ind i *Stadt Altonas* gård i Flensborg, da myndighederne forbød mændene at trille videre.⁴¹ I en anden avis blev det beskrevet, at de to mænd var blevet arresteret i Tyskland, hvorefter den ene af dem efter at være vendt tilbage til Fredericia skulle have forklaret, at arrestationen havde skyldtes “Tøndens rødhvide Farve”, og at den nu ville blive malet sort.⁴² Desuden ville de nu rejse nordpå gennem Norge og Sverige og herefter til Tyskland.⁴³ I en tredje avis nævntes der intet om en arrestation, mens det i stedet blev beskrevet, at mændene sammen vendte retur til Danmark fra Tyskland.⁴⁴ Herefter er der historier om, at den ene af mændene skulle være fortsat rejsen uden den anden, enten fordi denne stadig befandt sig i Flensborg,⁴⁵ eller fordi han lå i København med en forstuvet fod.⁴⁶ Det sidste, vi hører om de to tøndetrillere, er

³⁸ Notits i *Den til Forsendelse med de Kongelige Brevposter privilegerede Berlingske Politiske og Avertissementstidende* 5.4.1914.

³⁹ “Tøndetrillernes Genvordigheder”, *Ærø Avis* 14.4.1914.

⁴⁰ Notits i *Middelfart Avis* 31.3.1914.

⁴¹ “Tøndetrillernes Genvordigheder”, *Ærø Avis* 14.4.1914.

⁴² “Den statsfarlige Farve”, *Ærø Avis* 18.4.1914.

⁴³ “Europa rundt med en Tønde”, *Vejle Amts Folkeblad* 16.4.1914.

⁴⁴ “Europa rundt med en Tønde”, *Vejle Amts Folkeblad* 16.4.1914.

⁴⁵ “Tøndetrillerne”, *Vejle Amts Folkeblad* 21.4.1914.

⁴⁶ Notits i *Kongelig allernaadigst privilegeret Horsens Avis eller Skanderborg Amtstidende* 22.4.1914.

fra den 14. maj 1914, hvor de til *Vendsyssel Tidende* oplyste, at de snart ville ankomme til Hjørring.⁴⁷

Hvad der videre hændte på tøndetrillernes færd, er ikke for nuværende til at sige, men en større, verdensomvæltende begivenhed i Sarajevo den 28. juni samme år har sandsynligvis sat en stopper for deres rejse – hvis ikke de allerede inden da havde kastet håndklædet i ringen. Alt, der nu er tilbage fra deres stort anlagte Europarejse, er et lille postkort med en fascinerende historie om eventyrlyst og nye kommunikationsformer i begyndelsen af et århundrede, hvor verden og Danmark på få årtier forandredes for bestandigt.

⁴⁷ “Tøndetrillere”, *Vendsyssel Tidende* 14.5.1914.